

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Opera

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus

[Venedig], 4. Apr. 1497

Lactantii Firmiani de opificio dei vel formatione hominis liber ad
Demetrianum auditorem suum

[urn:nbn:de:bsz:31-300412](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-300412)

bis ad lucē qua fruimur: subministrat: per illū uiuimus: p̄ illū in hospitium huius mundi intrauimus. Si deū cogites: ille nos i numerabilibus copiis alit: ille sustentat: i huius domo habitamus: huius familia sumus: & si minus obsequēs q̄ decebat: minusq; q̄ officiosa domini & parentis imortalia merita poscebāt: tamē plurimū p̄ficat ad ueniā cōse-
quendā: si cultū eius not ionēq; teneāus: si abiectis humilibus terrenisq; tā rebus q̄ bonis: caelestia & diuina sempiterna meditemur. Quod ut facere possimus: deus nobis se quēdus est: deus adorāndus: quoniā in eo est materia rerū: & rō uirtutū: & fons honorū
Quid enī deo aut potētia maius ē: aut rōne p̄fectus: aut claritate luculētius? Qui quoniā nos ad sapiētia genuit: ad iustitia p̄ creauit: nō est fas hoīem relicto deo sensus ac uita datore: terrenis fragilibusq; famulari: aut quarendis tēporalibus bonis inharētē ab inocētia & pietate discedere. Nō faciūt beatū uiciosae ac mortifere uoluptates: non opulentia libidinū incitatrix: nō inanis ambitio: nō caduci honores: quibus illaqueatus animus humanus & corpori mācipatus: aeterna morte dānat: sed inocētia sola: sola iustitia cuius laegitima & digna merces est immortalitas: quā statuit a principio deus sanctis & icorruptis mētibus: quae se a uitiis & ab omni labe terrena integras uiolataq; cōseruat. Huius praxmii caelestis ac sempiterni p̄cipēs eē nō possunt: q̄ fraudibus: rapinis circūscriptionibus cōsciētia suā polluerūt: q̄q; iniuriis hoīum nefariis cōmissis: eluibiles sibi maculas imiserūt. Proinde uniuersos oportet: q̄ sapiētes: q̄ hoīes merito dici uolunt: fragilia cōtēnere: terrena calcare: humilia despiciere: ut possint cū deo beatissima necessitudine copulari. Auferat impietas: discordia: dissensionē: q̄ turbulētā ac pestiferā sopiant: q̄bus humanae societates & publici foederis diuina cōiunctio irrumpitur: dirimit: dissipat. Quātū possumus boni ac beneficii esse meditemur. Siqd nobis opum: siqd sapientia copiatū: nō uoluptati unius: sed multorū salutis ipartiat. Voluptas .n. tā mortalis ē q̄ corpus: cui exhibet ministeriū. Iustitia uero & beneficētia tā imortales q̄ mēs & aīa q̄ bonis opibus similitudinē dei asseget. Sit nobis deus nō in tēplis: sed i corde nostro cōsecratus. Destructibilia sunt oīa q̄ manu fiūt: mūdemus hoc tēplum qd nō fumo: nō puluere: sed malis cogitationibus sordidat: qd nō exreis ardentibus: sed claritate ac luce sapiētiae illuminat. In quo si semp deū crediderimus esse praxsentē: ei diuinitatis potētia ita uiuemus: ut & ppitiū sp̄ humanus: & unq; uereamur iratū:

Lactātiū Firmiani de opificio dei uel forthatione hoīs liber ad Demetrianū auditorē suū.

Prooemium in quo narrat cur hoc opus assumpserit.

Capit.

Vam minime sim getus etiā summis necessitatibus ex hoc libello poteris existimare: quē ad te rudibus pene uerbis prout igeniū mediocritas tulit: Demetriane p̄scripsi: ut & quotidianū studiū meū nosse: & nō deessem tibi p̄ceptor ēt nūc: sed honestioris rei meliorisq; doctrinae. Nā si re i litteris nihil aliud q̄ linguā instruētibus auditorē facis strenuū p̄bui-
sti: q̄to magis in his ueris & ad uitā p̄necibus docilior eē debebis: apud quē nūc p̄fite or nulla necessitate uel rei: uel t̄pis impediri: quominus aliqd excudā: quo philosophi nostrae sectae quā tuemur: instructiores doctioresq; i posterū siāt: quīs nūc male audiāt: castigeturq; uulgo: q; aliter q̄ sapiētibus cōuenit: uiuāt: & uitia sub obtētū noīs calet: q; bus aut mederi oportuit: aut ea p̄fus effugere: ut beatū atq; incorruptū sapiētiae nomē: uita ipsa cū p̄ceptis cōgruētē p̄staret. Ergo tamē ut nos ipsos simul & ceteros i struā: nullū laborē recuso: Neq; .n. possum obliuisci mei tū p̄fertim cū maxime op̄ sit minimissime: sic ne tu qdē tui: ut spero & opto: Nē licet te publicae rei necessitas a ueris &

in iustis operibus euertat; tamen fieri nō pōt qn subide i cælū aspiciat mēs sici cōscia re-
cti Ergo qdē lætor oīa tibi q̄ p̄ bonis habent: p̄spere fluere: sed ita si nihil de statu mē-
tis imutēt. Vereor enī ne paulatim cōsuetudo uel iucūditas earū rerū (sicut fieri solet)
in animum tuū repat. Iōq; te moneo: & repetens iterumq; moneo: ne oblectamenta
istaterræ pro magnis aut ueris bonis habere te credas: q̄ sunt nō tantū fallacia q̄ du-
bia: uerū etiā insidiosa q̄ dulcia. Nam & ille colluctator & aduersarius noster scis q̄ sit
astutus: & idē ipse uiolētus: sicuti nūc uidemus. Is hæc oīa q̄ illicere possūt: p̄ laqueis
hēt: & quidē tā subtilibus: ut oculos mēis effugiant: ne possint hoīs puisione uitari.
Sūma ergo prudētia est pededētīm incedere: quoniā utrobīq; saltus insidet: & offensa
cula pedibus latēter opponit. Itaq; res tuas pprias in q̄bus nūc agis: suadeo ut p̄ tua
uirtute aut cōrēnas si potes: aut nō magnope mireris. Memēto & ueri parentis tui: & i
qua ciuitate nomē dederis: & cuius ordinis fueris: itelligis p̄fecto qd loquar. Nec enī
te supbia arguo cuius in te ne suspicio qdē ulla ē: sed ea quæ dico: ad mētē referēda sūt
nō ad corpus: cuius oīs rō iō cōparata est: ut aīo tanq̄ domino seruiat & regatur nutu
eius. Vas est enī quodāmodo fictile: quo animus idēst homo ipse uerus continetur: &
qdem nō a Prometheo fictū (ut poetæ loquūt) sed a sūmo illo rerū cōditore ac artifice
deo: cuius diuinā p̄uidētīā p̄fectissimāq; uirtutē: nec sensu cōprehendere: nec uerbo
enarrare possibile est. Tentabo tamē quoniā corporis & animi facta mentio est: utrius
q; rōnē q̄rū pusillitas intelligentiæ meæ peruidet: explicare. Quod officiū hac de cau-
sa maxime suscipiendū puto: q. M. Tullius uir ingenii singularis in quarto de republi-
ca libro cū id facere tentasset: nihil prius fecit: materiā late patētē angustis finibus ter-
minauit leuiter sūma quūq; decerpens. Ac ne ulla eēt excusatio: cur eū locū nō tu-
erit executus: ipse testatus ē nec uolūtātē sibi desuisse: nec curā. In libro enī de legibus pri-
mo: cū hoc idē summam stringeret sic ait: Hūc locū satis (ut mihi uidet) in his libris
quos legistis: expressit Scipio. Postea tamē in libro de natura deorū secūdo: hoc idē la-
tius exequi conatus. Sed quoniā nec ibi quidē satis expressit: aggrediar hoc munus:
& summā mihi audacter explicādū: qd hō disertissimus pene omisit intractū. Forsitan
reprehendas: q; in rebus obscuris coner aliqd disputare: cū uideas tanta temeritate ho-
mines exitisse: qui uulgo philosophi nominātur: ut ea quæ abstrusa prorsus atq; ab-
dita deus eē uoluit: scrutarēt ac naturā rerū cælestiū terrenarūq; cōquirerēt: quæ a no-
bis lōge remotæ: neq; oculis cōrectari: neq; tangi manu: neq; percipi sensibus possūt
Et tamen de illarū oīum rōne sic disputant: ut ea quæ asserūt p̄bata: & cognita uideri
uelint. Quid est tandē cur nobis inuidiosum quisq; putet: si rōnem corporis nostri ipsi
cere cōrēplari uelimus? Quæ plane obscura nō est: q̄ ex ipsis mēbrorū officiis & usi-
bus partiū singularū q̄ra uī p̄uidētīæ quisq; factus sit: intelligere nobis licet.

Quæ deus homini: & quæ cæteris animalibus dedit. Cap. ii.

Edit enim hōi artifex ille noster ac parēs deus sensū atq; rōnē: ut ex eo appare-
ret nos ab eo esse generatos: q̄a ip̄e itelligētia: ip̄e sensus ac rō ē. Cæteris autē
tibus quoniā rōnalē istā uitā nō attribuit: quæ admodū tamē uita eorū tuti-
or esset ante p̄uidit. Oēs enī suis ex se pellibus textit quo facilius: possēt uim pruinarū
ac frigora sustinere. Singulis autē generibus ad ppulsandos ip̄erūs externos sua ppria
munimēra cōstituit: ut aut naturalibus talis repugnēt fortioribus: aut q̄ sūt ibecillio-
ra subtrahāt se periculis p̄nicitate fugiēdi: aut q̄ simul & uiribus: & celeritate indigent
astu se p̄regāt: aut latibulis sapiāt. Itaq; alia eorū uel plumis leuibus in sublime suspē-
sa sūt uel iussulta unguis: uel instructa cornibus: q̄busdā i ore arma sūt dentes: aut in

M. T.

pedibus adunci unguis nulliq; munimentū ad tutelā suā deest. Si qua uero & prædam maioribus cedūt: ne ea mē stirps eorū funditus interiret: aut in ea sunt relegata regione: ubi maiora eē nō possunt aut acciperāt uberē generādi fecūditatē: ut & bestiis q̄ sanguine alunē: uicū seppereret ex illis: & illatā tamē clade ad cōseruationē generis multitudo ipsa superaret. Homine autē rōne cōcessa & uirtute sentiēdi atq; eloquēdi data eorū quæ cæteris aīalibus attributa sūt: fecit exptem quia sapientia reddere poterat q̄ illi naturæ conditio denegasset statuit nudū & inermē: quæ & ingenio poterat armari: & rōne uestiri. Ea uero ipsa q̄ mutis data: & homini denegata sunt: q̄ mirabiliter homini ad pulchritudinē faciāt: exprimi nō pōt: Nā si homini ferinos dentes. aut cornua aut unguis: aut ungula: aut caudā aut uariū coloris pilos addidisset: q̄ nō sentiet q̄ turpe animal esset futurū sicut muta si nuda & inermia fingerent. Quibus si detrabas uel naturalē sui corporis uestiē: uel ea quibus ex se armatur nec speciosa poterūt esse nec tuta: ut mirabiliter si utilitatē cogites: instructa: si speciē ornata uideāt. A deo miro modo cōsentit utilitas cū decore. Homine uero quoniā æternū aīal atq; immortale fingebar: nō foris eus ut cætera: sed interius armauit nec munimētū eius in corpore: sed in aīo posuit quoniā superuacū fuit cū illi quod erat maximū tribuisset corporalibus eū tegere munimentis: cū præsertim pulchritudinē humani corporis impedirent.

Contra Epicureos disputat: qui opera naturæ dābant: & præcipue q̄ homo cæteris animantibus imbecillior oriatur.

Ca. iii.

Nde ego philosophorū qui Epicurū sequuntur: amētīā soleo mirari: qui naturæ opa reprehēdūt: ut ostēdāt: alla puidētia ictu uictū esse ac regi mundum sed originē rerū insecabilibus ac solidis corporibus assignāt: quorū fortuitis cōcursionibus uniuersa nascūtur & nata sunt. Præterea q̄ ad ipsum mundū uirio dant: in quo ridicule insanūt: id summo: quod ad rē de qua nūc agimus pertinet. Quicūq; hominē nimis imbecillū & fragilē nasci: q̄ cætera aīalia nascūtur: quæ ut sunt ædita ex utero: p̄tinus in pedes suos erigi: & gellire discursibus: statimq; aeri tolerādo idonea esse: q̄ in lucē naturalibus indumētis munita p̄cesserint hominē cōtra nudū & inermē tan q̄ ex naufragio in huius uitæ miserias p̄ici & expelli: qui neq; mouere se loco ubi effusus est: possit: nec alimentū lactis apere: nec iniuriā tēporis ferre. Ita q; naturā nō matrem esse humani generis: sed nouercā: quæ cū mutis tā liberaliter gesserit: hominē uero sic effuderit: ut iops & infirmus: & oī auxiliō indigens: nihil aliud possit q̄ fragilitatis suæ cōditionē ploratu ac fletibus noīari: scilicet cui tantū in uita restet transire malorū. Quæ cū dicūt: uehementē sapere credūt: p̄pterea q; unusq; q̄ cōsideratæ suæ cōditioni ingratus ē. Ergo uero illos nunq; magis delipere cōtendo: q̄ cū hoc loquūtur. Cōsiderās enī cōditionē rerū intelligo nihil fieri aliter debuisse: ut nō dicā potuisse: quæ deus pōt oīa: sed necesse est q; illa puidētissima maiestas ita effecerit: quod erat melius & rectius. Libet igit̄ interrogare istos diuinorū opum reprehēsores: qd̄ i hoīe deesset: quæ imbecillior nascitur: credāt. Nū iccirco minus educēt hoīes: nū minus ad sūmū robur ætatis prouehātur: nū imbecillitas aut incremētū ipediat aut salutē: quoniam quæ desunt rō depēdit. At hoīs inquit̄ educatio maximis laboribus cōstat: pecudū scilicet cōditio melior q; hæ oēs eū scētū ediderint: nō nisi pastus sui curā gerūt: ex quo efficitur ut ubi eribus sua spēte distētis alimentū lactis foetibus ministrēt: & id cogente natura sine sollicitudine appetāt. Quid aues quarū rō diuersa est. Nōne maximos suscipiunt educādo labores: ut interdū aliquid humanæ intelligentiæ habere uideant: Nidos enī aut luto ædificāt: aut uirgultis & frōdibus constrūt: & ciborū exptes incubāt ouis: &

DE OPIFICIO DEI

quoniā factus de suis corpibus alere nō datū ē: cibos cōuehūt: & totos dies i huiusmo
 di discursiēne cōsumūt. Noctibus uero defendūt: fouent: p̄tegūt. Quid amplius face
 re hoies possūt: nisi hoc solū fortasse: q̄ nō expellūt adultos: sed p̄petua necessitudine
 ac uiculo caritatis adiūctos habēt. Quid q̄ auīū factus multo fragilior ē q̄ hois: Quia
 nō materno corpore ipsū aīal edūt: sed qd̄ materni corporis factu & calore tepēfactū
 aīal efficiat: qd̄ tamē cū spiritu fuerit aīatū. Id uero iplume: ac tenerū nō mō uolandi:
 sed ambulādi quoq; usu caret. Nū ergo iēptissim⁹: siqs̄ putet male cū uolucibus egis
 se naturā: primū q̄ bis nascūt: deinde q̄ tam infirmā: ut sint quāsitis per laborem ci
 bis a parētibus nutriēdā. Sed illi fortiora eligūt: i becilliora p̄tereūt. Quāto igit̄ ab
 his q̄ cōditionē pecudū suā p̄ferūt: qd̄ eligāt si deus his deferat optionē: utrū malint
 humanā sapientiā i becillitatē: an pecudū firmitatē cū illarū natura. Scilicet nō tā pecu
 des sunt: ut nō malint uel fragiliorē multo q̄ nūc ē: dūmodo humanā: q̄ illā rōnabilem
 firmitatē: Sed uidelicet prudentes uiri neq; hois rōnē uolūt cū fragilitate: neq; muto
 rū firmitatē sine rōne. Quod nihil ē tā repugnās tā cōtrariū: q̄ unū quodq; aīal at̄ rō
 iſtruat necesse ē: aut cōditio naturā. Si naturalibus munimētis iſtruat: sup̄uacua ra
 tio ē. Quid: n. excogitabit: qd̄ faciet: aut qd̄ moliet? Aut i quo lumē illud i genii ostēdet
 cū ea quā possunt eē rōnis: ultro natura cōcedat? Si aut̄ rōne sit p̄dictū: qd̄ opuserit
 i p̄imētis corporis: cū semel cōcessa rō naturā munus possit iplere? Quā qdem tātū
 ualet ad ornādū tuēdūq; hoīem: ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Deniq; cū
 & corporis nō magni hō: & exiguarū uiriū: & ualitudinis sit infirmā: tamen quoniā id
 qd̄ est maius accēpit: & iſtructior est ceteris aīalibus & ornator. Nā cū fragilis i be
 cillusq; nascat: tamē & a mutis oibus tutus est: & ea oīa q̄ firmiora nascunt: et si uim
 celi fortiter patiunt: ab homine tamē tutā eē nō possunt. Ita sit ut plus homini cōferat
 ratio: q̄ natura mutis: quoniā in illis nec magnitudo uiriū: neq; firmitas corporis effice
 re pōt: quominus aut opprimāt a nobis: aut nostrā subiecta sint potestati. Pōt nē igit̄
 aliqs̄ cū uideat etiā boues: uaccas cum immanissimis corporibus seruire hoī: queri de
 opifice reo: q̄ modicas uires: q̄ paruū corpus accēpit: nec beneficia in se diuina p̄ me
 rito aestimat: qd̄ ē iſgrati: aut (ut uerius loquamur) iſlani: melius igit̄ Plato ut hos cre
 do iſgratos reselleret: naturā gratias egit: q̄ hō natus eēt: qd̄ & ipsū q̄le sit nō ē huius
 materiā pōderare. Quāto melius & sanius q̄ sēsit cōditionē hois eē meliorē: q̄ isti q̄ se
 pecudes natos eē maluerūt: Quos si de⁹ i ea forte cōuerterit aīalia: quorū sortē p̄ferūt
 suā: iā p̄fecto cupiāt remigrā: magnisq; clamorib⁹ cōditionē pristīnā flagitēt: quā nō ē
 tāti robur ac firmitas corporis: ut officio linguā careas: aut auīū p̄ aerē libera discursi
 tio: ut manibus indigeas. Plus enim manus p̄stant: q̄ leuitas ususq; pennarum: plus
 lingua q̄ totius corporis fortitudo. Quā igitur ammentia est ea p̄ferre: quā si data
 sint: accipere detrectes.

Plato

Cōtra Epicureos cōquerētes hoies morbis & imaturā morti subiectos. Ca. iiii.
 Idē querūt hoīem morbis & imaturā morti eē subiectū. Indignāt uidelicet
 i nō deos eē natos. Minime inquit: sed ex hoc ostēdimus hominē nulla p̄ui
 dētia eē factū: qd̄ aliter fieri debuit. Quod si ostēdero: id ipsū magna rōne
 p̄uisum esse: ut morbis uexari posset: & uita sua in medio cursus sui spacio rūperetur.
 Cū. n. deus animal qd̄ fecerat: sua spōte ad mortē trāsire cognouisset: ut i mortē ipam q̄
 est dissolutio naturā capeſe possit: dedit ei fragilitatē quā morti aditū ad dissoluēdū
 animal inueniret. Nā si eius roboris fieret: ut ad eū morbus & a gritudo adire non pos
 set: ne mors qd̄ posset: qm̄ mors sequela morborū ē. Immatura uero mors quomodo

abesset ab eo: cui esset cōstitutā natura. Nēpe nullū hoīem mori uolūt: nisi cū cētēsimū
 ætatis cōpleuerit annū: Quō illis in tāta repugnātia rerū rō poterit constare? Ut enī añ
 annos cētū mori q̄sq; nō possit: aliqd' illi roboris qd' sit immortale tribuēdū est. Quo
 cōcesso necesse est cōditioē mortis excludi. Id aut ipsū cuiusmodi pōt eē: qd' hominē cō
 tra morbos & ictus extraneos: solidū atq; expugnabilēq; faciat? Cū enī cōstet ex ossib; &
 & neruis & uiscerib; & languie: q; horū pōt eē tā firmū ut fragilitatē repellat ac mortē?
 Ut igit' hō indissolubis sit añ illud tps: qd' illi putāt oportuisse cōstitui: ex qua ei mate
 ria corpus attribuāt. Fragilia sunt oīa quæ uideri ac rāgi possunt. Supet ut aliqd' ex cæ
 lo petāt: qm̄ in terra nihil est: qd' nō sit infirmū. Cū ergo sic hō formāus esset a deo ut
 mortalis eēt aliquādo: & p seipsum mobilis semp sunt res ipsa exigebat: ut terrēo & fra
 gili corpore fingeret. Necesse est igit' ut mortē recipiat quādo libet quoniā corporalis
 est. Corpus enī quodlibet solubile atq; mortale est. Stultissimi ergo sūt q; de morte ima
 tura querunt: quoniā naturæ cōditio locū illi facit. Ita cōsequens erit: ut morbis quoq;
 subiectus sit. Neq; enī patit' natura: ut abesse possit infirmitas ab eo corpore: qd' aliquā
 do soluēdū est. Sed putemus fieri posse quēadmodū uolunt: ut hō nō ea cōditione nasca
 tur: qua morbo mortue subiectus sit: nisi pacto ætatis suæ spatio: ad ultimā pcesserit se
 nectutē. Nō igit' uidēt si ita sit cōstitutū: q; sequat'. Hoī unq; certo tpe mori nullo mo
 do posse. Sed si phiberi ab altero uictu pōt: mori poterit. Res igit' exigūt: ut hōi qui añ
 certū diē mori nō pōt: ciborū alimētis q̄a subtrahi possunt opus nō sit. Si opus cibo nō
 erit: iā nō hō ille sed deus fiet. Ego (ut supius dixi) qui de fragilitate hoīs queruntur: id
 potissimū querunt: quod nō immortales sempiterni sint nati. Nemo nisi senex mori de
 bet. Nēpe iō mori debet quia deus nō est. At qui mortalitas nō pōt cū immortalitate con
 iungi. Si enī mortalis est in sectute: immortalis esse in adolescētia nō pōt. Nec est ab eo cō
 ditio mortis aliena qui quandoq; moriturus est: nec ulla immortalitas est: cui sit terminus
 cōstitutus. Ita sit ut & immortalitas exclusa in pperuū: & ad tēpus recepta mortalitas: ho
 minē cōstituat in ea cōditione: ut sit in qualibet ætate mortalis. Quadrat igit' necessitas
 undiq; nec debuisse aliter fieri: nec fas fuisse. Sed isti rōnē sequētū: nō uident: q; semel
 errauerūt ut in ipsa summa. Exclusa enī de rebus hūanis diuina puidētia: necessario se
 quebat': ut oīa sua sponte sint nata. Hinc inuenerūt illas minorū seminū plagas & cō
 cursiones fortuitas: quia rerū originē nō uidebāt. In quas se angustias cū coniecissent iā
 cogebat eos necessitas existimare aīas cū corporibus nasci: & itē cū corporibus extigui.
 Assumpserāt. n. nihil fieri mēte diuina: qd' ipsam non aliter probare poterāt: q; si onde
 rēt esse aliqua: in quibus uideret' puidētiæ rō claudicare. Reprehēderūt igit' ea: in qui
 bus uel maxime diuinitatē suā puidētia mirabiliter expressit: ut illa q; rettulit: de mor
 bis & immatura morte: cū debuērnt cogitare his assumptis q; necessario sequentur. Se
 quuntur at illa quæ dixi: si morbū non reciperent: neq; tectis neq; uestibus indigerent.
 Quid enim uentos: aut hymbres: aut frigora metuerēt: quorū uis in eo est: ut morbos
 afferant: liccirco enim accipit sapientiam: ut aduersus nocentia fragilitatem suā muni
 at. Sequitur necesse est: ut quoniam retinendæ rationis causa morbos capit: etiam mor
 tem semper accipiat: quia is ad quem mors non uenit: firmus sit necesse est. Infirmitas
 autem habet in se mortis conditionem. Firmitas uero tibi fuerit: nec senectus locum po
 test habere: nec mors quæ sequitur senectutem. Præterea si mors certæ constituta es
 set: ætati: fieret homo insolentissimus: & humanitate omnī careret. Nam fere iura om
 nia humanitatis: quibus inter nos cohæremus: ex metu & conscientia fragilitatis ori
 untur. Deniq; imbecilliora & timidiora quæq; animalia congregantur: ut quoniam

DE OPIFICIO DEI

uiribus tueri se nequeunt: multitudinē tueantur. Fortiora uero solitudines appetūt: quā robore uiribusq; confidūt. Nos quoq; si eodē mō haberet: ad propulsanda pericula sup petēs robur: nec ullius alterius auxilio indigeret: quæ societas esset: quæ ue rō: q̄ humanitas: aut qd esset deterius hoīe: qd efferacius: qd immanius. Sed quā imbecilis est: nec per se pōt sine hoīe uiuere: societatem appetit: ut uita cōis & ornatio fiat & tutior. Vide igit̄ oēm hoīs rōnē in eo maxime stare: q; nudus fragilisq; nascit̄: q; morbis afficitur: q; immatura morte multat̄. Quæ si hoī detrahant̄: rōnē quoq; ac sapietiā detrahi necesse est. Sed minus diu de rebus apertis disputo: cū sic liquidum nihil sine prouidentia nec factū esse unq; nec fieri potuisse. De cuius operibus u nueris (si nunc libeat) disputare p ordinē infinita materia est. Sed ego de uno corpore hoīs tantū institui dicere: ut in eodē uinæ prouidentia potestātē quāta fuerit: ostendā: his dūtaxat in rebus: quæ sunt cōprehensibiles & apertæ. Nā illa quæ sunt animæ: nec subiici oculis nec cōprehendi queunt. Nunc de ipso uale hominis loquimur: quod uidemus.

De differatīa creatiōis aialiuū brutorū & hoīs secūdam corpus. Ca. v.

N principio cū deus fingeret aialia: noluit ea in rotundā formæ speciē cōglobare atq; colligere: ut & moueri ad ambulādū: & flectere se in quā libet partē facillime possent: sed ex ipsa corporis summa pduxit caput. Itē pduxit mēbra quædam lōgius: quæ uocant̄ pedes: ut alternis motibus solo fixa pducerent aial: quo mens tulisset: aut quo petēdi cibi necessitas puocasset. Ex ipso autē uasculo corporis quattuor fecit extantia: bina posterius: quæ sunt in oibus pedes. Itē bina capiti & collo pxima quæ uarios animātibus usus præbēt. In pecudibus sunt posteriores pedes ac similes feris. In hoīe at̄ manus: quæ nō ad ambulādū: sed ad faciendū tēperādūq; sunt natæ. Est & tertiuū genus: in quo priora illa neq; pedes: neq; manus sunt: sed aliæ in quibus pennæ per ordinē fixe uolādi exhibent usum. Ita una fictio diuerfas species & usus habet. Atq; ut ipsam corporis crassitudinē firmiter cōprehenderēt: maioribus & breuibus ossibus colligatis quasi carinā cōpegit: quā nos dicimus spinā. Eāq; noluit ex uno ppetuoq; ossis formate: ne gradiēdi flectēdiq; se facultatem aial nō haberet. Ex eius parte quasi media costas: id est transuersa & plana ossa porrexit in diuersum: quibus elementer curuatis: & in se uelut in circulum pene cōductis: interna uiscera cōtegant̄: ut ea quæ mollia & minus ualida fieri opus erat: illius solidæ cratis amplexu possent esse munita. In summa uero constructionis eius: quā simile nauis carinæ diximus: caput collocauit: in quo esset regnū rotius animātis. Datūq; illi hoc nomē est: ut quidē Varro ad Ciceronem scribit: q; hinc capiāt iniriū sensus ac nerui. Ea uero quæ diximus de corpore uel ambulandi: uel faciēdi: uel uolādi causa esse pducta: neq; nimiu longis ppter caletē mobilitatē neq; nimiu breuibus ppter firmitatē: sed & paucis: & magnis ossibus constare uoluit. Aut bina sunt: ut in hoīe: aut quaterna: ut in quadrupede: quæ tamē nō fecit solida: nec gradiendo pigritia & grauitas tetardaret: sed cauata & ad uigorē corporis conseruandū medullis intrinsecus plena: eaq; rursus nō æqualiter porrecta finiuit: sed summas eorū partes crassioribus nodis cōglobauit: ut & substringi neruis facilius: & uerti tutius possent. Vnde sunt uertibula nomiuata. Eos nodos firmiter solidatos leui quodā operculo textit: qd̄ dicit̄ cartilago: scilicet ut sine atritu & sine sensu doloris aliquo flecterent: eodem tamen nō in unū modū formauit. Alios eni fecit simplices & in orbem rotundos: in his dūtaxat articulis: in quibus moueri membra in oēs partes oportebat: ut in scapulis: quā manus utrūlibet agirari & contorqueri necessariū est. Alios autē latos & æquales & in unam partem rotundos: & in his utiq; locis: ubi tantummodo curuari membra in

Varro

LIBER VNVS

oēs partes oportebat: ut in genibus & in cubitis & in manibus ipsis. Nam sicut manus ex eo loco unde oriuntur: ubique uersus moueri speciosum simul & utile fuit: sic perfecto si hoc idē ēt cubitis accideret: & supuacuum esset huiusmodi motus & turpis. Iam n. manus amissa dignitate quā nūc habet: mobilitate nimia pmulcūdis similis mirabiliter uideretur essetq; hō plane anguimanus. Quod genus in illa immanissima baelua mirabiliter effectū est. Deus. n. qui puidētia & potestātē suā multarū rerū mirabili uarietate uoluit ostendere: qm̄ caput eius aialis nō tā lōge porrexit: ut terrā posset ore cōtingere: qd' erat futurū horribile atq; tetrū. Et quia os ipsum profusis dentibus sic armauerat: ut ēt si cōtingeret: pascēdi tñ facultatē dētes adimerēt. pduxit inter eos a summa fronte molle ac flexibile mēbrū: quo prēdere: quo tenere quodlibet posset rōnē uictus capiēdi: uel dentiuū prominēs magnitudo: uel ceruicis breuitas nō impediret.

Contra Epicurum: qui ex atomis fortuito concurrētib; compactum fabricatūq; hominem disputauit.

Ca. vi.

On possum hoc loco teneri: quominus Epicuri stultitiā rursus coarguam. Illius. n. sunt oīa q̄ delirat Lucretius. Qui ut oñderet aialia nō artificio aliquo diuine mētis: sed ut solet fortuito esse nata dixit in principio mūdi alias quasdam innumerabiles animātes mirāda specie magnitudine fuisse natas: sed eas permanere nō potuisse: q; illas aut sumēdi cibi facultas aut cocundi generādiq; rō defecisset. Videlicet ut & atomis suis locū faceret: per infinitū & inane uolūtātib; diuinā puidētia uoluit excludere. Sed cū uideret in oībus quæ spirāt: mirabilē puidētia inesse rōnē: qd' malū uanitatis erat dicere fuisse aialia pdigiosa: in qbus rō cessasset. Quoniā igit' oīa quæ uidentur: cū rōne nata sunt id enī ipsum nasci efficere: nisi rō nō pōt: manifestū est nihil oīno rōnis expers potuisse generari. At. n. prouisum est in singulis quibusq; fingēdis: quatenus & ministeria mēbrorū ad necessaria uitæ uteretur: & quatenus adiugatis corporibus elata soboles: uniuersas generatim cōseruaret animātes. Nā si peritus architectus cū magnū aliquid ædificiū facere cōstituit primo oīum cogitat quæ summa pfecti ædificij futura sit: & ante emetiā quē locū leue pōdas expectet: ubi magni opis statuta sit moles: quæ colūnarū iterualla: qui aut ubi aquarū cadētū decursus & exitus: & receptacula: Hæc inq; prius puidet: ut quæcūq; sunt pfecto opīā necessaria: cū ipsis fundamentis pariter ordiatur. Cur deū qsq; putet in machinandis aialibus non ante prouidisse quæ ad uiuendū necessaria essent: q̄ ipsam uitā daret? Quæ utiq; cōstare nō posset: nisi prius effecta essent qbus cōstat. Videbat igit' Epicurus in corporibus aialiū diuinæ rōnis solertiā: sed ut efficeret: quod ante imprudēter assumpserat: adiecit alius deliramentū superiori cōgruēs. Dixit. n. neq; oculos ad uidendū esse natos: neq; aures ad audiēdum neq; pedes ad ambulādū: qm̄ mēbra hæc prius nata sunt: q̄ esset usus uidendi & audiendi & ambulandi: sed horū oīa officia ex natis extitisse. Vereor ne hmōi portenta & ridicula refutare: nō minus ineptū esse uideatur. Sed libet ineptare: qm̄ cum inepto agim⁹ ne se illenimis argutū patet. Quid ais Epicure? Nō sunt ad uidēdū oculi nati. Cur igit' uidēt? Postea inquit usus eorū apparuit. Vidēdi ergo cā nati sunt: siquidē nihil possunt aliud q̄ uidere. Itē mēbra cætera cuius rei cā nata sunt: ipse usus oñdit. Qui utiq; nullo mō posset existerē: nisi essent mēbra oīa tā ordinata: tā puidenter effecta: ut usum possent hñe. Quid. n. si dicas aues nō ad uolādū eē natas: neq; feras ad læuiēdū: neq; pisces ad natādū: neq; hōes ad sapiēdū: cū appareat ei naturæ officioq; seruire aiantes: ad qd' ē quæq; generata: Sed uidelicet q̄ summā ueritatis amisit: semp erret necesse est. Si enī nō puidētia: sed fortuitis atomorū concursuibus nascūtur omnia: cur nunq; fortuito

Lucreti⁹

DE OPIFICIO DEI

accidit sic coire illa præcipiat ut efficerent aial eiusmodi: quod naribus potius audiret: aut adoraret oculis auribus cerneret. Si. n. primordia nullum genus positionis expertum reliquunt oportuit eiusmodi quotidie monstra generari: in quibus membrorum ordo præpositus: & usus: longe diuersus existeret. Cum uero uniuersa genera & uniuersa quoque membra: leges suas & ordines: & usus sibi attributos tueant: manifestum est nihil fortuito esse factum: quoniam diuinæ rationis dispositio seruat. Verum alias resellemus Epicurum: nunc de prouidentia (ut cepimus) differamus. De dei prouidentia circa uniuersalem hominis fabricam. Ca. viii.

Eus igitur solidamembra corporis quæ ossa dicuntur: nodata & adiuncta inuicem neruis d alligauit atque construxit: quibus membra si excurrere aut resistere uelit: tamquam retinaculis uteretur: & quidem nullo labore: nulloque conatu sed minimo nutu totius corporis molere temperaret ac flecteret. Hæc aut uisceribus operuit: ut quæcumque locum decebat: utique solida ossa conclusa tegerent. Item uisceribus ipsis uenas admiscuit: quasi riuos per corpus omnem diuisos: per quæ discurrrens humor & sanguis: uniuersa membra succis uitalibus irrigaret: & ea uiscera formata in eum modum quæ unicuique generari ac loco aptus fuit: superiecta pelle cõtexit. Quam uel sola pulchritudine decorauit: uel setis adoperuit: uel squamis munxit: uel plumis insignibus adornauit. Illud uero comentum dei mirabile: quæ una dispositio & unus habitus innumerabiles animantium præferat uarietates. Nam in omnibus fere quæ spirant: eadem series & ordo membrorum est. Primum. n. caput & huic annexa ceruix. Item collo pectus adiunctum: & ex eo prominentes armi: adhaerens pectori uenter. Item uentri subnexa genitalia. Vltimo loco femora pedesque. Nec solum membra suum tenore ac situm in omnibus seruat: sed et partes membrorum. Nam in uno capite ipso certam sedem possident aures: certam oculi: nares item: os quoque & in ore dentes & lingua. Quæ omnia cum sint eadem in omnibus animantibus: tamen infinita & multiplex diuersitas figurarum est: quæ ea quæ dixi: aut productiora: aut contractiora linaematis uarie differentibus comprehensa sunt. Quid illud? Nonne diuinum quod in tanta uiuentium multitudine unum quodque animal in sui genere & specie pulcherrimum est: Ut siquid uicissim de altero in alterum transferatur: nihil impeditius ad utilitatem: nihil deformius ad aspectum uideri necesse sit. Ut si elephanto ceruicem prolixam tribuas: aut camelo breuem ut si serpentibus pedes aut pilos addas: in quibus porrecti æqualiter: corporis longitudo nihil aliud exhibeat: nisi maculis terra distincti & squamarum leuitate suffulti: in lubricos tractus liuolis flexibus laberent: In quadrupedibus autem idem artifex contextum spinæ a summo capite deductum: longius extra corpus eduxit: & acuminauit in caudam ut obscenæ corporis partes: uel propter sceditatem tegerent: uel propter teneritudinem munient: ut animalia quædam minuta & innocentia motu eius areerent a corpore. Quod membrum si detrahas: imperfectum fit animal ac debile. Vbi autem ratio & manus est: tamen non est id necessarium: quod indumentum pilorum. A deo in suo quaque genere aptissime congruunt: ut neque nudo quadrupede: neque homine tecto excogitari quicquam turpius possit. Cum tamen ipsa nuditas hominis re ad pulchritudinem ualeat non tamen etiam capiti congruebat. Texit ergo illud pilo. Et quam in summo futurum erat: quasi summum ædificii culmen ornauit. Qui ornatus non est in orbem coactus: aut in figuram pilei teres factus: ne quibusdam partibus nudis esset informis sed alibi insusus alibi retractus: pro cuiuslibet loci decencia. Frons ergo uallata per circuitum: & temporibus effusi ante aures capilli: & earum summæ partes in coronæ modum circumcinctæ: & in occipitium omne cõtectum: specie miri decoris ostentat. Iam barba ratio incredibile est quantum conferat ad dignoscendam corporum maturitatem: uel ad differentiam sexus: uel ad decorem uirilitatis ac roboris: ut uideatur omnino non constatura fuisse totius corporis ratio: si quicquam aliter esset effectum.

LIBER VNVS

De forma hominis & omnium membrorum habitudine: sed specialiter de auribus & oculis.

Ca. viii.

Vnc rationē totius hoīs ostendā; singulorūq; mēbrorū; quæ in corpore aperte aut operta sunt: utilitates & habitus explicabo. Cū igitur statuisset deus ex oībus aīalibus solū hominē facere caelestē; cetera uniuersa terrena: hūc ad cæli cōtēplationē rigidū erexit: bipedēq; cōstituit: scilicet ut eadē spectaret: unde illi origo ē. Illa uero depressit ad terrā; ut q̄a nulla his immortalitatis exspectatio ē toto corpore ut i hūmū proiecta: uentri pabuloq; seruirent. Hominis itaq; solius recta ratio: & sublimis status & uultus deo patri cōmunis ac proximus: originē suā fictorēq; testatur. Eius prope diuina mens: quia nō tantū animatiū quæ sunt in terra: sed etiā sui corporis est sortita dominatū: in summo capite collocata: tanq̄ in arce sublimis speculatur omnia & cōtuetur. Hanc eius aulā deus nō obductā porrectaq; formauit: ut in mutis aīalibus: sed orbī & globo similē: q; orbis rotūditas perfectæ rationis est hac figura. Eo igitur mēs & ignis ille diuinus tanq̄ cælo tegitur. Cuius cū summū fastigiū naturali ueste texisset: priorem partē quæ dicitur facies: necessariis mēbroū ministeriis: & instruxit pariter & ornauit. Ac primū oculorū orbes cōcauis foraminibus cōclufit: a quo foratu frontem nominatā: Varro existimauit: & eos neq; minus neq; amplius: q̄ duos esse uoluit: q; ad specē nullus est perfectior numerus q̄ duorū: sicut & aures duas: quarū duplicitas incredibile est quātam pulchritudinē præferat: q; tū pars utraq; similitudine ornata est: tum ut ueniētes altrinsecus uoces facilius colligātur. Nā & forma ipsa mirādū in modū ficta: quod earū foramina uoluit esse nuda & inobcepta: quod & minus decorū: & minus utile fuisset: quoniā simpliciū cauernarū angustias præteruolare uox posset nisi & supergī per cæptā per cauos sinus & repercussu retentā foramina ipsa cōueherēt: illis similita uasculis: quibus ipōsitis solent angustiora uasa cōpleri. Eas igit aures quibus est iductū nomē a uocibus hauriendis. Vnde Virgilius: Vocēq; his auribus hausi: quia uocem ipsam græci *Virgi.* *ακουη* uocant ab auditu per imutationē litteræ: aures uelut audes sunt noiata. Nolu it deus artifex mollibus pelliculis informare q̄ pulchritudine dement pēdulas atq; flectentes neq; duris ac solidis ossibus: ne ad usum inhabiles essent: immobiles: ac rigētes: sed qd̄ esset horū mediū excogitauit: ut eas cartilago mollior alligaret: & habēt aptā simul & flexibilē firmitatē. In his audiendi tantū officium cōstitutū est: sicut in oculis uidendi. Quorū præcipue inexplicabilis est ac mira subtilitas: q̄a eorū orbes gemarū similitudinē præferentes: ab ea parte qua uidendū fuit: mēbranis prælucentibus textit: ut imagines rerū cōtra positarū tanq̄ in speculo refulgentes ad sensum intimū penetrarent. Per eas igit mēbranas: sensus ille qui dicit mēs: ea quæ sunt foris transpicit: ne forte existimes aut imaginum incursione nos cernere (ut philosophi dixerūt) quoniā uidēdi officium in eo debet esse: qd̄ uidet: nō in eo quod uidet aut intentione aeris cū acie: aut effusione radiorū: quoniā si ita esset: radium quē oculis aduertimus uideremus donec intentus aer cū acie: aut effusi radii ad id qd̄ uidendū esset peruenirēt. Cū autē uideamus eodē momēto tēporis plerūq; uero aliud agētes: nihilominus tamē uniuersa q̄ cōtra sunt posita: intueamur. Verius & manifestius est mētē esse q̄ per oculos ea quæ sunt opposita: trāspiciat q̄ p fenestras lucēte uitro aut speculari lapide obductas. Et iccirco mens & uoluntas ex oculis sæpe dignoscit. Quod qd̄ ut reselleret Lucretius ineptissimo usus *Lucreti* est argumēto. Si enī mens inqt per oculos uidet: erutis & effossis oculis magis uideret: qm̄ euulsa cū postib⁹ fores: plus inferūt luminis: q̄ si fuerint obductæ: Nimirū ipsi uel potius Epicuro q̄ eū docuit: effossi oculi erāt: ne uiderēt effusos orbes: & ruptas oculorū

DE OPIFICIO DEI

fibras: & fluentē per uenas sanguine: & crescentes ex uulneribus carnes & obductas ad ultimū cicatrices nihil posse lucis admittere. Nisi forte auribus oculos similes nasci uolebat: ut nō tā oculis q̄ foraminibus cerneremus: quo nihil ad speciem scēdius: ad uisum in utilius fieri pōt. Quātulū. n. uidere possemus: si mēs ab intimis penetralibus capitis p̄ exiguas cauernarū rimulas attēderet: ut siqs uellet transpicere per cicutā: nō plus p̄fecto cernat: q̄ cicutā ipsius capacitas cōp̄ēdat. Itaq; ad uidēdū mēbris potius in orbem cōglobātis opus fuit: ut uisus in latū spargeret: & quæ in primiori faciæ adhæreret ut libere possint oīa cōtueri. Ergo inestabilis diuinæ p̄uidentiæ uirtus fecit duos similimos orbis: eosq; ita demixit: ut nō in totū converti. sed moueri tñ ac flecti cū mō possēt. Orbis at̄ ipsos humoris puri ac liquidi plenos esse uoluit: in quorū media parte scintille luminū conclusæ tenerentur: quas pupillas nuncupamus: in q̄bus puris ac subtilibus cernendi sensus ac ratio continetur. Per eos igitur orbis seipsā mens intendit: ut uideat: miraq; rōne in unū miscetur & cōiungitur amborū luminū uisus.

Contra eos qui sensus falsos esse contendunt.

Ca. ix.

Ibet hoc loco illorū rephendere uanitatē: q̄ dū uolunt ostēdere sensus falsos eē multa colligūt in q̄bus oculi fallātur: inter quæ illud ē: quod furiosis & ebriis oīa duplica uideant. Quasi uero eius erroris obscura sit cā. Ideo. n. fit. q̄a duo sūt oculi. Sed quō id fiat accipe. Visus oculorū intentōe aī constat. Itaq; qm̄ mens (ut supradictum est) oculis tanq̄ fenestris utitur: nō tantum hoc ebriis aut insanis accidit: sed ēt sanis ac sobriis. Nā si aliqd̄ nimis p̄pius admoueas: duplex uidebit̄. Certū est. n. interualum ac spaciū quo acies oculorū coit. Itē si retrorsum auoces aīum: quasi ad cogitandū & intētiōem mētis relaxes: cū acies oculi utriusq; dicat̄: tūc singuli uidere icipiūt separati. Si at̄ rursus intenderis acieq; direxeris: coit in unū q̄cquid duplex uidebat̄. Quidergo mirū: si mens ueneno ac potētis uini dissoluta dirigere se nō pōt ad uidendū sicut ne pedes q̄dem ad ambulādū neruis stupescētibus debiles: aut si uis furoris in cerebrū sauiens: cōcordiā disiungit oculorū: Quod a deo uerum est: ut luscis hoībus si aut insani aut ebrii fiāt: nullo pacto possit accideret: ut aliquid duplex uideāt. Quare si ratio appareret: cur illi fallūtur: manifestū est nō esse falsos sensus: q̄ aut nō falluntur: si sunt puri & integri: aut si fallūtur: mens tñ non fallitur: quæ illorum nouit errorem.

Ad oculorum fabricam redit & omnium membrorum habitudinem: sed specialiter quæ usq; ad uentrem per cutem apparent.

Ca. x.

Ed nos ad dei opera reuertamus. Ut igitur oculi munitiores essent ab iniuria eos ciliorū tegminibus occultit: unde oculos dictos eē Varroni placet. Nā & ipsæ palpebræ q̄bus mobilitas inest: palpitatio uocabulū tribuit: pilis in ordinæ stātibus uallata: ceptū oculis decētissimū p̄bēt. Quarū motus s̄siduus incōprehēnsibili celeritate cōcurrēs: & uidēdi tenorē nō ipedit: & reficit obtutū. Acies. n. id est mēbrana illa perlucēs: quā sicari & obarescere nō oportet: nisi hūore assiduo tersa puri nitent: obsolescit. Quid ipsa supciliorū fastigia pilis breuibus adornata: Nōne quasi aggeribus & munimētū oculis: neqd̄ superne incidat: & speciem simul præstāt. Ex quorū cōnionasus exortēs: & ueluti equali porectus iugo: utraq; aciem simul & discernit: & munit. Inferius quoq; genarum nō indecens tumor in similitudinē colliū leuiter exurgens ab oi parte oculos efficit tutiores: prouisūq; est ab artifice sumo: ut si quis forte uehementior ictus extiterit: eminet. bus repellat̄. Nasi uero pars superior usq; ad mediū solida formata est. Inferior aut̄ cartilagine adhæret mollita ut ad usum digitorū possit esse tractabilis. In hoc autem quauis simplici membro trita sunt officia constituta: Vnum

LIBER VNVS

ducendi spiritus. Alterū capiendi odoris. Tertiū ut p̄ eius cauernas purgamentā cerebri defluat. Quas ipsas deus q̄ mirabilis; q̄ diuina rōne molitus est: ut tamē hiatus ipse nasci oris speciē nō deformaret. Quod erat plane futurū: si simplex formē pateret. Ad id uelut pariete p̄mediū ducto itersepit atq; diuisit; fecitq; ipsa duplicitate pulcherrimū. Ex quo itelligit̄ quātū dualis numerus una & simplici cōpage solidatus: ad rerū ualeat p̄fectionē. Nā cū sit corpus unū: tñ totū ex simplicibus membris cōstare nō poterat: nisi ut partes uel dextrā uel sinistrā. Itaq; ut pedes duo & itē manus: nō rātū ad utilitatē aliq̄ uisusq; uel gradiendi uel faciendi ualent: sed & habitū decorēq; admirabilē cōferūt. Sic & in capite qd' totius diuini opis q̄ si culmen est: & auditus in duas aures: & uisus in duas acies: & adoratio in duas nares a summo artifice diuisa est: quā cerebrū in quo sentiēdi rō est: q̄ uis sit unū: tamē in duas partes mēbrana interueniente discretū est: sed & cor qd' sapiētix domiciliū uidet̄. licet sit unū duos tñ intrinsecus sinus hēt: q̄bus fontes uīui sanguinis cōtinētur: septo intercedere diuisi: ut sicut in ipso mūdo summa rerū uel de simplici duplex: uel de duplici simplex & gubernat & cōtinēt totū: ita in corpore de duobus uniuersa cōpacta idissociabilē p̄derēt unitatē. Oris quoq; species & rictus ex trāuerso patefactus: q̄ utilis: q̄ decens sit enarrari nō pōt: cuius usus in duobus cōstat officiis: sumēdi uictus: & eloquēdi. Lingua intus inclusa: quā uocē motibus suis in uerba distēdit: & est iterpres aī. Nec tñ sola pōt per se eloquēdi munus implere nisi acūmē suū palato ille serit: nisi adiuta uel offensione dētū: uel cōpressionē labiorū: dētes tñ plus cōferūt ad loquēdū. Nā & infantes nō añ incipiūt sari: q̄ dētes habuerit & senes amissis dentibus ita balbutiūt: ut ad infantīā reuoluri denuo esse uideant̄. Sed hęc ad hoiem solū p̄tinēt: aut ad aues: in q̄bus acuminata & uibrata certis motib⁹ lingua: innumerabiles cātuū flexiones: & sonorū uarios modos exprimit. Habet p̄terea & aliud officiū: quo in oībus: sed tñ solo in mutis utit̄: q̄ cōtrarios & cōmolitos dētibus cibos colligit: & cōglobatos uī sua deprimit: & trāsmittit ad uentrē. Itaq; Varro a ligādo cibo putat linguā nō mē impositū. Bestias ēt potu adiuuat. Portēta. n. cauataq; hauriūt aquā eāq; cōprehensam linguā sinu ne tarditate ac mora defluat ad palatū celeri mobilitate cōplodūt. Hęc itaq; palati cōcauo tāq; restitudine tegit̄: eāq; dētū ordine deus quasi muro circūualla uit. Dētes at̄ ipsos ne nudi ac restricti magis horrore q̄ ornamento essent: gingiuis molli- bus q̄ a gignēdis dētibus nominant̄: ac deinde labiorū tegminibus honestauit. Quorū durities sicut immolari lapide maior est & asperior: q̄ in ceteris ossibus: ut ad cōtenēdos cibos pabulūq; sufficerēt. Labra ipsa q̄ quasi añ cohaerebāt q̄ decēter itercidit: quorū supius sub ipsa medietate uariū: lacuna quadā leui quasi ualle signauit: inferius hōe statis gratia foras molliter explicauit. Nā qd' attinet ad sapore capiēdū: fallit̄ q̄ q̄s hūe sensum palato inesse arbitrat̄. Lingua est. n. qua sapores sentiuntur: nec tñ tota. Nā partes eius quæ sunt ab utroq; latere teneriores: sapore subtilissimis sensibus trahūt. Et cū neq; ex cibo q̄q; neq; potione minuat̄ tñ inenarrabili mō penetrat ad sensum sapor eadē ratione: qua nihil de quacūq; materia odoris decerpit. Cetera q̄ decora sint: uix exprimi pōt. Deductū clemēter a genis mētū: & ita inferius cōclusum: ut acūmē eius extremū signare uideatur: leuiter ipressa diuisio. Rigidū ac teres collū scapulæ uelut molli- bus iugis a ceruice dimissa: ualida & substricta neruis ad fortitudinē brachia insignib⁹ toris extētū lacertorū ingēs robur utilis ac decens flexura cubitorū. Quid dicā de māibus rōnis ac sapiētix ministris: Quas solertissimus artifex plano ac modice cōcauo sinu fictas: ut si qd' tenēdū sit aperte possit incidere: in digitos terminauit: in quibus difficile est expedire: utrū ne species an utilitas maior sit. Nā & numerus perfectus ac plen⁹: &

Varro

DE OPIFICIO DEI

ordo ac gradus decentissimus: & articularū pariū curuatura flexibilis: & forma unguiū rotūda cōcauis tegminibus digitorū: fastigia cōprehēdēs atq; firmās: ne mollitudo carnis in tenendo cederet: magnū præbet ornatū. Illud uero ad usum miris modis habile: q; unū a cæteris separatus: cū ipsa māu orit̄ & in diuersum maturius findit̄. Qui se uelut obuiū cæteris præbēs: oēm tenēdi faciēdiq; rōnē uel solus: uel p̄cipue possidet: tāq; rector oīum atq; moderator. Vnde ēt pollicis nomen accepit: q; uī & pt̄ate inter cæteros polleat. Duo qdem articulos extātes hēt: nō ut alii ternos: sed unus ad manū carnē necit̄ pulchritudinis gratia. Si enī fuisset tribus articulis & ipse discretus scēda & inde corā species ademisset manibus honestatē. Nā pectoris latitudo sublimis & exposita oculis: mirabile præfert habitū sui dignitatē. Cuius hæc cā est: q; uidet̄ hominē solū deus ueluti supinū formasse. Nā ferre nullū aīal iacere in tergū pōt: Mutas aut̄ animantes quasi alterno latere iacentes linxisse: atq; ad terrā cōpressisse. Iccirco illis angustum pectus: & ab aspectu remotū: & ad terrā uersus subiectū. Hoīs at̄ patēs & rectū: q; ple nū rōnis a cælo datū humile aut indecēs esse nō debuit. Papillæ quoq; leuiter eminetes & sulciōribus ac paruis orbibus coronatæ: nō nihil addunt uenustatis: scēminis ad alendos fœtus datæ: maribus ad solū decus: ne informæ pectus: & quasi mutilū uideretur. Huic subdita est planicies uentris: quā mediā fere umbelicus nō indecenti nota signat: ad hoc fœtus: ut per eum fœtus dum est in utero: nutriatur.

De uisceribus & intestinis usq; ad membra genitalia.

Ca. xi.

Equit̄ necessario ut de internis quoq; uisceribus dicere scipiā: q; bus nō pulchritudo: q; a sūt ab dicta: sed utilitas incredibilis attributa est qm̄ opus fuerat: ut terrenū hoc corpus succo aliquo: de cibis ac potibus aleret: sicut terra ipsa hymbribus ac pruinis. Prouidētissimus artifex in medio eius receptaculū cibis fecit quibus cōcoctis & liquefactis: uitales succos mēbris oibus dispartiret. Sed cō hō cōstet ex corpore atq; aīa: illud qd̄ supra dixi receptaculū soli corpori p̄stet alimētū: aīa uero aliā se dē dedit. Fecit. n. genus quoddā uiscerū molle atq; rarū: qd̄ pulmonē uocāus: in qd̄ spiritus reciproca uicissitudine cōmearet: eūq; nō in uteri modū finxit: ne effūderet̄ simul spiritus aut inflaret simul. Ideoq; ne plenū qdē uiscus effecit: sed instabile atq; aeris capax ut paulatim spiritū recipet: dū uitalis uentus pillā spargitur raritatē: & eūdē rursus paulatim redderet: dū se ex illo explicat. Ipsa enī uicissitudo flādi & spirandi respirandiq; tractus: uitā sustētat in corpore. Quoniā ergo duo sunt in hoīe receptacula: unū aeris qd̄ alit animā: alterū ciborū quod alit corpus: ut ceruix flexi ac moueri facile possit: duas eē per collū fistulas necesse est: cibalē ac spiritalē: quarū superior ab ore ad uētrē ferat: inferior a naribus ad pulmonē. Quarū rō & natura diuersa est. Ille. n. qui est ab errore trāsitus: mollis effectus est: & qui semper clausus cohæreat sibi: sicut os ipsum qm̄ potus & cibus dimota & patefacta gula: quia corporales sunt: spatiū sibi transmeandi faciūt. Spiritus cōtra qui est incorporalis ac tenuis: q; a spatiū sibi facere nō poterat: accepit uiam patentē: q; uocatur gurgulio. Is cōstat ex ossibus flexuosis ac mollibus: quasi ex annulis cicutæ modū inuicē cōpactis & cohærentibus: patetq; id semper trāsitus. Nullam enī requiēmeādi habere spiritus pōt: q; a is qui semp cōmeāt: demissa utiliter de cerebro mēbri portione: cui uua nomen est uelut occurso quodā refrenat̄: ne aut teneritudinem domicili cū impetu ueniens attracta pestilētī aura corrūpat: aut totā nocendi uolētā Internis receptaculis perferat. Ideoq; ēt nares breuiter sunt aptæ: quæ iccirco sic nominatur: quia per eas odor: uel spiritus nare non desinit. Tamen hæc fistula spiritalis nō tantum ad nares: uerū ad os quoq; iter patet in extremis palati regionibus: ubi se folles

DE OPIFICIO DEI

fauciū spectātes anā tollere incipiūt in tumorē. Cuius rei causa & rō non obscura est. Loquēdi. n. facultatē nō haberemus: si sicut gulæ iter ad os tantū: ita gurgulio ad nares tantū pateret. Aperuit igit̄ uia uoci diuina solertia ex illa fistula spiritali: ut posset lingua ministerio suo fungi: & uocis ipsius in offensum tenorē: pulsibus suis in uerba cōcidere. Qui meatus si aliquo mō intercēptus sit: murū faciat necesse est. Erat enī pfecto quis quis aliā causam putat cur hoies muti sint. Nō enī (ut uulgo credit̄) uinctā gerunt linguā: sed hi uocalē illū spiritū per nares quasi mugietes pfundūt: q̄ uoci transitus ad os aut nullus oīno est: aut nō sic patēs: ut plenā uocē possit emittere. Quod plerūq; natura fit: aliquādo etiā casū accidit: ut morbo aliquo hic aditus obseptus uocē nō transmittat ad linguā: faciatq; de loquētibus mutos. Quod cū acciderit: auditū quoq; obstruinecesse est: quia uocē emittere nō pōt ne admittere quidē possit. Loquēdi ergo causa patefactus est hic meatus. Illud quoq; prāstat: ut in lacrimis celebrādis: q̄ nares calorē ferre nō possunt: aer feruēs ore ducat̄. Itē si forte spiramenta nariū frigoris pituita prācluserit per os aurā trahere possumus: ne obstructa meādi facultate: spiritus strāgulet̄. Cibiuero in aluū recēpti: & cū potus hūore permixti: cū iā calore percocti fuerit: eorū succus in enarrabili mō per mēbra diffusus: irrigat uniuersum corpus & uegetat. Intestino rum quoq; multiplices spirāe ac lōgītudo in se cōuoluta: & uno tamē substrieta uiculo q̄ mirificū dei opus est. Nā ubi maceratos ex se cibos aluus amiserit: paulatim per illos interiorū anfractus extrudūtur: ut q̄cqd̄ ipsis inest succi: quo corpus alie mēbris oibus diuidat̄. Et tñ nequi forte obhæreāt ac resistāt: quod fieri poterat propter ipsorum uolūminū flexiones in se sæpe redeūtes: & fieri sine perniciē nō poterat. Oppleuit ea intrinsecus crassiore succo: ut purgamēta illa uētris ad exitus suos facilius per lubricū niterēt̄. Illa quoq; rō subtilissima ē: q̄ uesica cuius usum uolucres nō habēt: cū sit ab intestinis separata: nec ullā habeat fistulā: qua ex illis utimā trahat: cōpletur tñ & hūore distēdit̄. Id quō fiat notū est difficile peruidere. Intestino rō. n. partes: quæ ab aluo cibū potūq; suscipiūt: patētiores sunt q̄ ceteræ spirāe: & multo tenuiores. Hæ uisicā circūplectuntur & cōtinēt: ad aquas partes cū potus & cibus mixta peruenerit: simū qdē crassius sit & trāsmeat. Hūor at̄ oīs per illā teneritudinē percolat̄: eūq; uesica cui? æque tenuis subtiliq; mēbrana est: absordet & colligit: ut foras quā natura exitū patefecit: emittat.

De mēbris cōceptionis: & ipsius cōceptus physica ratione. Ca. xii.

E utero quoq; & cōceptiōe qm̄ de iternis loquimur: dici necesse ē: neqd̄ p̄terisse uideāur. Quæ quāq; in opto latēt: sensus tñ atq; itelligētiā latere nō possunt.

Vera in marib⁹ q̄ semia cōtinēt: duplex est paulo iterior: q̄ illud hūoris obscœni recēptaculū. Sicut. n. renes duo sunt: itēq; testes: ita & uenæ semiales duæ: in una tñ cōpage coherētes: qd̄ uidēus in corporib⁹ aīaliū: cū iterfecta patefiūt. Sed illa dexterior masculinū cōtinēt semē: sinisterior feminū: & iō in toto corpe pars dextra masculina est sinistra uero feminina. Ipsum semē qdē aiū ex omni corpore ad uenā genitālē cōfluere: ibiq; cōcrescere. Sed hoc hūana mēs quō fiat: nō pōt cōprehēdere, lēi scēminis uter⁹ i duas se diuidit partes: q̄ in diuersum diffusæ ac reflexæ circōplicātur: sicut arietis cornua. Quæ pars in dextrā retorquetur: masculina est: quæ in sinistra scēminia: Cōceptū igit̄ Varro & Arist. sic fieri arbitrātur. Aiū nō tantū marib⁹ inesse semen: uerū etiā scēminis: & inde plerūq; matrib⁹ similes p̄creari: sed earū semē sanguinē esse purgatū. Quid si recte cū uirili mixtū sit: utraq; cōcreta: & simul coagulata iformari. Et primū qdē corhois cōstigi: q̄ in eo sic & uita hoīs: & sapientia. Deniq; totū opus q̄ dragesimo die cōsumari. Ex abortionibus hæc fortasse collecta sunt. In aiū tamē foetibus primū

Varro
Arist.

oculos fingi dubiū nō est: qđ in ouis saepe deprēhēdimus. Vnde fieri nō posse arbitror: qn fictio a capite sumat exordiu. Similitudines at in corporib⁹ filiorū sic fieri putāt. Cū semina iter se pmixta coalescāt: si uirile supauerit: patri simile puenire siue marē seu fce minā. Si muliebri p̄ualauerit: progeniē cuiusq; sexus ad imaginē respondere maternā. Id at̄ praualet e duobus qđ fuerit uberius. Alterū. n. quodā mō amplectit̄ ac includit. Hinc plerūq; fieri: ut unius tantū liniamēta pratēdat. Si uero aequa fuerit ex pari semē te pmixtio: figuras quoq; misceri: ut sobolles illa cōis aut neutrū referre uideat̄: qa totū ex altero nō hēt: aut utrūq; qa partē de singulis mutata ē. Nā in corporibus aīaliū uide mus aut cōfundi parētū colores: ac fieri tertiū neutri generatiū simile aut utriusq; sic ex primi: ut discoloribus mēbris p oē corpus cōcors mixtura uariet̄. Dispare quoq; natura hoc mō fieri putant̄: cū forte in leni uteri partē masculinā stirpis semē iciderit: marē qđē gigni opinatio est. Sed qa sit in scemina parte cōceptus: aliqd in se hēe scemineū: lu pra q̄ dec⁹ uirile pariat̄: uel formā insignē: uel nimīū cādorē: uel corporis leuitatē: uel at ctus delicatos: uel staturā breuē: uel uocē gracilē: uel aīum ibecillū uel ex his plura. Idē si partē in dextrā seme sceminini sexus ifluxerit: sceminā qđē pcreari: se qm̄ in masculia parte cōcepta sit hēe in se aliqd uirilitatis: ultra q̄ sextus rō perimitat̄: aut ualida mēb a aut imoderatio lōgitudinē aut fuscū colorē: aut hyspidā faciē aut uultū indeco. ū aut uocē robustā aut aīum audacē: aut ex his plura. Si uero masculinū in dexterā: sceminū in sinistra puenerit utrosq; fceus recte puenire: ut & sceminis per oīa naturā suā decus cō stet & maribus tā mēte q̄ corpore robur uirile seruet̄. Illud uero ipsum q̄ mirabile cōsti tutū dei: qđ ē ad cōseruationē generū singulorū duos sexus maris ac scemina i chinat⁹ est: qbus iter se puoluptatis illecebras copullatis successiua soboles pateret̄: ne oē ge nus uiuētū cōditio mortalitatis extingueret̄. Sed plus roboris maribus attributū est: quo facilius ad patiētā iugi maritalis sceminā cogereēt̄. Vir itaq; noiatus ē: q; maicri eo uis est q̄ in scemina: & hic uirtus nomē accēpit. Itē mulier (ut Varro i eī ptat̄) a mo licie ē dicta imutata & detracta littera: uelut molier Cui suscepto fctū cū ptus appropinquare iā cōpit: turgescētes iā māmā dulcibus succis distēdunt̄: & ad nutria ēra na scētis fontib⁹ lactis fœcūdū pect⁹ exuberat. Nec. n. decebat aliud q̄ ut sapiēs aīa a cor de alimonia duceret. Idq; ipsū solertissime cōparatū est: ut cādēs ac piguis humor tene ritudinē noui corporis irrigaret: donec ad capiēdos fortiores cibos: & dentibus instrua tur: & uiribus roboretur. Sed redeamus ad propositū: ut cetera quā supersunt: breui ter explicemus. **Contra illos qui per uoluptatē mēbris genitalibus abutuntur: & subditorum membrorum forma.** Ca. xiii.

Oterā nūc ego ipsorū quoq; genitaliū membrorū mirificā rōne tibi exponere me pudor ab huiusmodi sermōe reuocaret: itaq; a nobis indumēto uerecūdiā q̄ sunt pudēda: uelent̄. Quod ad hāc rē attinet: queri satis est: hoies impios ac pphanos lūmū nefas admittere q̄ diuinū & admirabile dei opus ad ppagandā successi onē inexcogitabili rōne puilam: & affectus uel ad turpissimos quātus: uel ad obscē nā libidinis pudēda opa cōuertūt: ut iā nihil aliud re scissima petāt: q̄ inanē & sterilē uoluptatē. Quā reliq; corpis partes nō carēt rōne ac pulchritudinē. Coglobata in nates ca ro q̄ sedēdi officio apta & eadē firmior q̄ in ceteris mēbris: ne prāmente corporis mole ossibus cederet. Itē sceminū deducta & latioribus toris ualida longitudo: quo facilius onus corporis sustineret: q̄ paulatim deficiētē in angustū genua determināt: quorū de cētes nodi flexurā pedibus ad gradiēdū: sedēdūq; aptissimā p̄bēt. Itē crura nō aquali mō ducta: ne indecēs hitudo formaret pedes: sed teretibus suris clemēter extātibus sen

DE OPIFICIO DEI

linq; te auaris: & firma sunt & ornata. In platis uero eadē qdē: sed tñ longe dispar q̄ in manib; rō est. Quæ qm̄ totius op̄is quasi lūdamēta sunt mirific; eas: artifex nō rotūda specie: ne hō stare nō posset: aut aliis ad stādū pedibus idigere: sicut quadrupedes: sed porrectiores lōgiore; q; formauit: ut stabile corpus efficerēt planicie sua. Vnde illis iditū nomē est: d'igiti & que totidē quot in manib; specie magis q̄ usum præferētes. Ideoq; & iuacti & breues: & gradatim cōpositi. Quorū q̄ est maximus: qm̄ illū sicut in manu discerni a cæteris opus non erat: ita in ordinē redactus est: ut rñ ab aliis magnitudine ac modico interuallo distare uideatur. Hæc eorū speciosa germanitas: nō leui adiumento nixū pedū firmat. Concitari. n. ad cursum nō possumus nisi digitis in humū pressis: soloq; nitentibus: impetū saltūq; capiamus. Explicasse uideor oia: quorū ratio intelligi potest. Nunc ad ea uenio: quæ uel dubia uel obscura sunt.

Quod de multis quæ sunt in corpore ratio sciri nequit.

Ca. xiii.

Uta eē cōstat i corpore: quorū uim rōnēq; perspicere nēonisi q̄ fecit: pōt. An aliq; enarrare se putat posse: qd̄ utilitatis: qd̄ effectus habeat tēuis mæbrana illa plucēs: q̄ circūnectit aluus ac tegit? Quid rerū gemia similitudo? Quos ait Varro ita dictos: q̄a riuū ab his obscœni hūoris oriānt: qd̄ ē lōge secus: q̄a spinæ a trinis secus spini cōharēt: & sunt ab intestinis separati. Quid splen: qd̄ iecur: q̄a uiscera quasi ex cōturbato sanguine uident esse cōcreta? Quid fellis amarissimus liquor? Quid globus cordis q̄ unus sanguinis fons est? Nisi forte illis credēdū putabimus: q̄ affectū iracūdiæ in felle cōstitutū putat: pauoris in corde: letitiæ in splene. Ipsius at̄ iecoris officiū uolūt esse: ut cibos in aluo cōcoquat amplexu & calefactu suo: qd̄a libidines rerū tenere arū i iecore cōtineri arbitrant. Primū ista perspicere ac uim hūani sensus nō pōt q̄a horū officia in operto latēt: nec usus suos patefacta demōstrāt. Nā si ita esset: fortasse placidiora quæq; aialia uel nihil fellis oīno: uel minus haberēt q̄ fera: timidiora plus cordis solariora plus splenis: lasciuiora plus iecoris habuissent. Sicuti igit̄ nos sentimus audire auri- bus oculis cernere: naribus adorare: ita pfecto sentiremus nos felle irasci: iecore cupere: splene gaudere. Cū at̄ unde affectus isti ueniāt: minime sentiamus: fieri nō pōt ut aliunde ueniāt: & aliud uiscera illa q̄ suspicamus: efficiāt. Nec tñ cōuincere possumus falsa illos q̄ hæc disputat: dicere. Sed oia q̄ ad motus ai aiæq; p̄tineāt: tā obscuræ alteq; rōnis esse arbitror: ut supra hoiem sit ea liqdo peruidere. Id tñ certū & indubitātū esse debet res tot tāra uiscerū genera: unū & idē habere officiū: ut animā cōtineant in corpore. Sed quid p̄prie singulis neruis sit iniunctū: quis scire nisi artifex potest: cui soli opus suū notum est.

De obscura uocis ratione.

Ca. xv.

E uoce at̄ quā rōnē reddere possumus? Grammatici qdē ac philosophi uocē esse definiūt: aerē: spiritu uerberatū. Vnde uerba sūt nūcupata: qd̄ p̄spicue falsū ē. Nō. n. uox extrā os gignit: sed intra. Et iō uersimilior est illa snia stipatū spiritū cū obstata fauciu fuerit illi sum sonū uocis exprimere ueluti cū i patentē cicutā labroq; subiectā dimittimus spiritū & is cicutæ cōcauo repercussus ac reuolutus a fūdo dū delcē dentē occurso suo reddit: ad exitū nitēs sonū gignit: & in uocalē spiritū resiliēs per se uētus aiatur. Quod quidē an uerū sit: deus artifex uiderit. Videt̄ enī nō ab ore: sed ab intimo pectore oriri. Deniq; & ore clauso: & naribus emittit̄ sonus qualis pōt. Præerea ex maximo spiritu quo anhelamus: uox nō efficitur: & leui & nō coartato spiritu quotiens uolumus efficitur. Nō ē igit̄ cōprehensum quō fiat: aut qd̄ sit oīno. Nec me nūc i acadæmiæ sententiā delabi putes: q̄a nō oia sunt incōprehensibilia. Ut. n. fatēdū est multa nesciri q̄ uult deus itelligentiā hoīs excedere: sic tamē multa esse quæ possunt & sensibus per

cipi: & rōne cōprehēdi: Sed erit nobis cōtra philosophos itegra disputatio. Cōfitemur
igit spatiū quo nūc deccurrius. Vbi sit mētis sedes: & q̄ rōne corpī coiūgat. Ca. xvi.

Entis quoq; rōne icōprehēsilē esse q̄s nesciat: nisi q̄ oīno illā nō hēt: cū ipsa
mēs quo loco sit aut cuiusmodi nesciat: Varia ergo a philosophis de natua ei⁹
ac loco disputata sunt. An ego nō dissimulabo qd̄ ipse sentiā: nō q̄a sic eē affir-
mē: qd̄ est insipiētis in re dubia facere: sed ut exposita rei difficultate icelligas quāta sit
diuinorū operū magnitudo. Quidā sedē mētis in pectore esse uoluerūt: qd̄ si ita ē: quā-
to tandē miraculo dignū est rē in obscuro ac tenebroso hitaculo sitā: uī tāta rōnis atq; in-
telligētiae luce uersari tū q; ad eā sensus ex oī corpīs parte cōueniūt: ut ī qualibet regiōe
mēbrorū præsens esse uideat. Alii sedē ei⁹ in cerebro eē dixerūt. Et sane argumētis p̄ba-
bilibus usi sunt: oportuisse scilicet q; totius corporis regimē haberet: poti⁹ in sūmo tāq;
Iarce habitā: nec q̄c̄ esse sublimis: q̄ id qd̄ uniuersum rōne moderet: sicut ipse mūdi
dñs & rector in summo ē. Deinde q; sensus oīs: id est audiēdi: & uidēdi & odorādi minī
stra mēbra ī capite sunt locata: quorū oīum uīa nō ad pect⁹: se ad cerebrū ferāt. Alioq;
neceffe nos eēt tardius sentire donec sentiēdi facultas lōgo itinere p'collū ad pectus usq;
descēderet: Hi uero aut nō multū: aut fortasse nō errāt. Videt. n. mēs q̄ dñatū corpīs te-
net in summo capite cōstituta: tanq̄ in cælo deus. Sed quādo in aliqua sit cogitatione cō-
meare ad pectus: & quasi ad secretū aliqd̄ penetrale secedere: ut cōsiliū tanq̄ ex thesau-
ro recōdito eliciat ac pferat. Iōq; cū intēti ad cogitādū sumus: & cū mēs occupata ī altū
se abdiderit neq; audire q̄ circūsonāt: neq; uidere q̄ obstet solēus. Id uero siue ita ē: admi-
rādū pfecto est quō id fiat: cū ad pectus ex cerebro iter pateat: Siue at nō: hoc tñ nihil
omīus admirādū est: q; diuina nescio q̄ rōne fiat: ut ita esse uideat. An pōt aliq; nō ad-
mirari: q; sensus ille uiuus atq; cælestis: q; mēs uel aiūs nūcupat: tātā mobilitatis est: ut
neq; qd̄ cū sopitus est cōgescat: tātā celeritatis: ut uno t̄pis pūcto cælū oē collustrat:
si uelit: maria puolet: terras & urbes pagret. Oīa deniq; q̄ libuerit quīs lōge lateq; sum-
mota sint: ī cōspectu sibi ipse cōstituāt. Et mirat aliq; si diuina mēs dei p uniuersas mū-
di partes intēta discurrat: & oīa regit: oīa moderat: ubiq; præsens: ubiq; diffusa: cū tanta
sit uis ac ptās mētis hūanæ itra mortale corpus iclusa: ut ne septis qd̄ grauis huius ac
pigri corpīs cui illigata est: coerceri nullo pacto possit: quominus sibi liberā uagādī fa-
cultatē q̄etis ipatiēs largiat. Siue igit ī capite mēs hitat: siue in pectore: pōt ne aliq; cō-
prehēdere q̄ uis rōnis efficiat: ut sensus ille cōprehēsilis aut ī medula cerebri hæreat,
aut ī illo sanguine bibipartito q̄ est inclusus in corde: ac nō ex eo ipso colligat quāta sit
dei ptās: q; aiūs seipsum nō uidet: aut qualis aut ubi sit: nec si uideat tñ perspicere possit:
quo pacto rei corporali res incorpales adiūcta sit: siue ēt mētis locus nullus ē sed p totū
corpus sparsa discurrat: & qd̄ ēt fieri pōt: & a xenocrate platonis discipulo disputatū ē.
Si qd̄ sensus in qualibet parte corpīs præsto est: nec qd̄ sit mēs: nec qualis intelligi pōt
cū sit natura tā subtilis ac tenuis: ut solidis uiscerib⁹ infusa uiuo & quasi ardētī sensu mē-
bris oībus misceat. Illud at̄ caue: ne unq̄ simile ueri putaueris qd̄ Aristoxenus dixit: mē-
tē oīno nullā esse sed quasi armoniā in fidibus ex cōstructione corpīs & cōpagibus uisce-
rū uim sentiēdi existere. Musici. n. intētionē cōcētūq; neruorū in integros modos sine ul-
la offēsiōe cōsonantiū armoniā uocāt. Volūt igitur aīum simili rōne constare in hoīem
qua cōcors modulatio constat in fidibus. s. ut singularū corpīs partiū firma coniunctio
mēbrorūq; omniū cōfētēs in unū uigor motū illū sensibilē faciat aīumq; cōcinnat: sic
ut sunt nerui bene intēti ad cōspirātē sonū. Et sicuti in fidibus cū aliqd̄ aut intercēptū
aut relaxatū est: oīs canēdi rō turbat & soluit: ita in corpore cū pars aliqua mēbrorū du-

xenocra-
tes

Aristoxe-
neus

DE OPIFICIO DEI

xerit vitium destrui uniuersa: corruptisq; oibus atq; turbatis: occidere sensum: eaq; mortē uocari. Verū ille si quicq; mentis habuisset: nō armoniā de fidibus ad hominē transtulisset. Non enī canere sua sponte fides possunt: ut sit ulla in his comparatio ac similitudo uiuentis. Animus autē sua spē & cogitat & mouetur. Quod si quid in nobis armoniā simile foret: ictu moueret externo: sicut nerui manibusq; sine tactu artificis pulsuq; digitorū: muti atq; inertes iacēt. Sed nimirū pulsandus ille manu fuit: ut aliquādo sentiret: quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Quod aīa sit aeterna: & qd sit secūdu philosophorū uarias opiniones. Ca. xvii.

Vp̄est de aīa dicere: q̄q̄ p̄cipi rō eius & natura nō possit. Nec iō tñ immortalē eē aīam nō itelligimus: qm̄ q̄cqd̄ uiget: mouetq; per se semp: nec uideri aut t̄agi p̄t: aeternū sit necesse est. Quid at sit aīa nōdū inter philosophos cōuenit: nec unq̄ fortasse cōueniet. Et alii sanguinē dixerūt: alii ignē: alii uentū: unde aīa uel aīus nōmē accēpit: qd̄ gr̄ae uētus ἀνέμωσ̄ dicit: nec illorū tamē quisq; dixisse aliqd̄ uidet. Nō. n. si aīa sanguine aut p̄ uulnus effusa: aut febrīū calore cōsumpto uidet̄ extingui cōtinuo in materia sanguinis aīa rō p̄uēda est: ueluti si eueniat in q̄stionē. Lumē quo utimur qd̄ sit: & respōdeat̄ oleū esse: quo cōsumpto illo lumē extinguit: cū sint utiq; diuersa: sed alterū sit alterius alimētū. Videt̄ ergo aīa similis esse lumini q̄ nō ipsa sit sanguis sed hūore sanguinis alitur: ut lumē oleo. Qui at̄ ignē putauerūt hoc usi sunt argumētē: q; p̄sente aīa corpus caleat: recedēte frigeat. Sed ignis & sensu indiget: & uidet̄: & tactu cōburit. Aīa uero & sensu aucta & uideri nō p̄t: & nō adurit. Vnde apparet aīam nescio qd̄ esse deo similē. At illi qui uentū purāt: hoc fallunt: q; ex aere spiritū ducentes: uiuere uideamur. Varro itaq; definit: Aīa ē aer cōceptus: ore deferuefactus: in pulmōne tepēfactus: in corde diffusus in corpus. Hæc apertissime falsa sunt. Neq; n. tā obscurā nobis huiusmodi dico esse rōnē: ut ne hoc qd̄ intelligamus qd̄ uerū esse nō possit. An si mihi qs̄ dixerit aenū eē cælū: aut uitreū (ut Empedocles ait) aerem glaciātū: stotim ne assentiar: quia cælū ex qua materia sit ignorē. Sicut. n. hoc nescio: ita illud scio. Aīa ergo nō est aer ore cōceptus: q̄a multo prius gignit̄ anima q̄ cōcipi aer ore possit. Nō. n. post partū insinuāt̄ in corpus (ut q̄busdā philosophis uidet̄) sed post cōceptū p̄tinus: cū factū in utero necessitas diuina formauit: q̄a adeo uiuit̄ intra uiscera genitricis: ut & in cremēto augeat̄: & cerebrīs pulsibus gestiat̄ emicare. Deniq; abortū fieri necesse est si fuerit aīa intus extinctū: Ceteræ definitionis partes eo spectat̄: ut illis nouē mensibus q̄bus in utero fuimus: mortui esse uidemur. Nulla ergo ex his tribus uera scia est. Nec tñ in tātū falsos eē dicēdū est q̄ hæc senserūt: ut oīno nihil dixerit. Nā & sanguinē simūl & calore: & spiritu uiuimus. Sed cū cōstet aīa in corpore oibus adunatis: nō expresserūt proprie quid esset: quia tā non potest exprimi q̄ uideri.

Varro

Empedocles

Vtrum animus & anima sint idem.

Ca. xviii.

Equitur alia & ipsa inextricabilis q̄stio. Idē ne sit aīa & aīus: an uero aliud sit illud quo uiuim⁹: aliud at̄ quo sentimus & sapimus. Nō desunt argumenta in utrāq; partē. Qui enī unū eē dicūt: hāc rōnē sequūtur: q; neq; uiui sine sensu possit: nec sentiri sine uita: iōq; esse nō posse diuersum id qd̄ nō p̄t separari: sed q̄cqd̄ est illud & uiuēdi officiū: & sentiēdi h̄c rōnē. Iccirco animū & animā indifferēter appellāt duo epicurei poetæ. Qui at̄ dicūt eē diuersa: sic argumētant̄ ex eo posse intelligi aliud eē mētē: aliud eē animā: q̄a incolumi anima mēs possit extingui: qd̄ accidere solet in fanis. Itē q; anima morte sopiat̄: animus somno. Et quidē sic: ut nō tātū quid fiat: aut ubi sit ignoret: sed etiā rerū falsarū cōtēplatione fallatur. Quod quō ipsūm fiat: nō p̄t

p̄uideri: cur fiat p̄t, Nā regescere nullo pacto possumus nisi mēs uisionū imaginib⁹ oc-
 cupata teneatur. Latet at̄ mēs oppressa somno tanq̄ ignis obducto cinere sopitus: quē si
 paululū cōmoueris rursus ardescit & quasi euigilat. Auocat̄ ergo simulacris donec mē
 bra sopore irrigata uegetent̄. Corpus. n. uigilāte sensu licet iaceat immobile: tñ nō est ge-
 tū: q̄a flagrat in eo sensus: & uibrat ut flāma & arct⁹ oēs ad se astrictos tenet. Sed postq̄
 mes ad cōtēplandas imagines ab intēctione traducta est: tunc demū corpus oē: resoluē
 in getē. Traducit̄ at̄ mēs cogitatioē cæca cū cogētibus tenebris secūtātūmō esse coepe-
 rit: dū intēta est in ea: de q̄bus cogitat: repēte somnus obrepit: & in species p̄ximas sen-
 sum ipsa cogitatio declinat. Sic ea quæ sibi añ oculos posuerat uidere quoq̄ incipit. De
 inde p̄cedit uerius: & sibi auocamēta inuenit: ut saluberrimā getē corporis interrūpat.
 Nā ut mēs per diē ueris uisionibus auocat̄: ne obdormiat: ita falsis ne exciteat̄. Nā si nul-
 las imagines cernat: aut uigilare illā necesse ē: aut perpetua morte sopiri. Dormiendi er-
 go eā tributa est a deo rō somniādi: & qdē in cōe uniuersis aialibus. Sed illud hōi p̄æ-
 cipue q̄ cū eā rōnē deus getis cā daret facultatē sibi reliq̄t docēdi hōiem futura per som-
 niū. Nā & historia sæpe testant̄ extitisse somnia: quorū p̄sens & admirabilis fuerit eue-
 tus: & responsa uatū nostrorū ex parte somniū cōstitērūt. Quare neq̄ semp uera sunt:
 neq̄ semp falsa Virgilio teste: qui duas portas uoluit esse somniorū. Sed q̄ falsa sunt dor-
 miendi cā uident̄: quæ uera immitūt a deo: ut imminēs bonū aut malū hac reuelatione
 discamus.

De origine animæ an sit.

Ca. xix.

Illud quoq̄ i q̄stionē uēire p̄t. Vtrū ne aīa ex patre an potius ex matre. An ue-
 ro ex utroq̄ genereat̄. Sed ego id meo iure ab ancipiti uēdico. Nihil. n. ex his tri-
 b⁹ uerū ē: q̄a neq̄ ex utroq̄: neq̄ ex alterutroq̄ serant̄ aīa. Corpus. n. ex cor-
 poribus nasci p̄t: qm̄ confert̄ aliqd ex utroq̄. De aīa aīa nō p̄t: quia ex re tenui & incō-
 prehensibili nihil p̄t decidere. Itaq̄ serendarum animarū ratio unī ac solī deo subiacet.
 Deniq̄ cælesti sumus omnes semine oriundi.

Lucreti⁹

Oībus idē ille pater ē (ut ait Lucreti⁹) Nā de mortalibus nō p̄t: q̄q̄ nisi mortale ge-
 nerari. Nec putari pater debet: q̄ ransfudisse aut inspirasse aīam de sua nullo mō sentit:
 nec si sentiat qñ tū aut quō id fiat. hēat aīo cōprehēsum. Ea quo apparet nō a parētib⁹ da-
 ri aīas: sed ab uno eodēq̄ oīum deo patre: q̄ legē rōnēq̄ nascēdi tenet solus: siq̄ dē solus
 efficit: nā terreni parentis nihil est nisi ut humorē coporis in quo est materia nascēdi cū
 sensu uoluptatis emittat uel recipiat: & citra hoc etiā opus humoris istius homo resistit
 nec amplius quicq̄ p̄t: ideo nasci sibi filios optāt: q̄a nō ipsi faciūt. Cætera iā deī sunt oīa
 scilicet cōceptus ipse: & corporis informatio: & inspiratio aīa: & partus incolumis & quæ
 cunq̄ deinceps ad hōiem cōseruandū ualēt: illius munus est q̄ spiramus: q̄ uiuimus: q̄
 uigemus: Nā p̄ter q̄ q̄ ipsius beneficio incolumes sumus corpe: & q̄ uictū nobis ex
 uariis rebus subministrat: sapiētīā quoq̄ hōi tribuit: q̄a terrēus pater nullo mō dare po-
 test. Ideoq̄ & de sapiētibus stulti: & de stultis sapiētes sæpe nascūtur: qd̄ quidā fato ac-
 sideribus assignāt. Sed nō est nūc locus de fato differendi. Hoc dicere satis est: q̄ etiā si
 astra efficiētīā rerū cōtinēt: nihilominus oīa a deo fieri: q̄ astra ipsa & fecit: & ordinauit.
 Inepti ergo q̄ hāc ptātē deo derrahūt & operi eius attribuūt. Hoc igīt̄ dei munere cæle-
 sti atq̄ p̄æclaro an utamur in nostra uoluit esse ptātē. Hoc enī cōcessio ipsū hōie uir-
 tutis sacramētis religauit: quo uitā posset adipisci. Dedit ei & cōstituit aduersarium ne-
 quissimū & fallacissimū spiritū: cū quo in hac terrestri uita sine ulla securitatis requie-
 di p̄icaret. Curāt deus hūc uexatorē generi hominū cōstituit breuiter exponam

Cur deus dedit spiritum tentatorem.

Ca. xx.

DE OPIFICIO DEI

Nec oīa diuersitatē uoluit esse: ideoq; uulgo nō aperuit ueritatē: sed eā paucis
a finis reuelauit: quæ diuersitas oē arcanū mūdi cōrinet. Hæc est enī quæ faciat
 uirtutē: quæ scilicet et nō mō esse: sed ne aparere qdē: quæ uirtus esse nō poterit: nī
 si fuerit cōparaliquis. In quo superādouim suā uel exerceat: uel ostēdar. Nā ut uictoria
 constare sine certamine nō pōt: sic nec uirtus qdē ip̄a sine hoste. Itaq; quoniā uirtutē de
 dit hōi statuit et ecōtrario inimicū: ne uirtus ocio torpēs naturā suā perderet. Cuius oīs
 ratio in eo est: ut cōcussa & labefactata firmet: nec aliter ad sūmum fastigiū possit ueni
 re: nisi prudenti manu semp̄ agitata: sed ad salutē sua dimicā di tenore fundauerit. Noluit
 .n. deus hominē ad immortalē illam beatitudinē delicato itinere puenire daturus ergo
 uirtutē: dedit hostē prius: qui animis hominū cupiditates: & uitia imitteret: qui esset au
 ctor errorū malorūq; oīum machinator: ut quoniā deus hominē ad uitā uocat: ille cōtra
 ut rapiat & traducat ad mortē. Hic est qui aut inducit aut decipit eos: qui ueritati studēt
 aut si dolo & studiis nō quiuerit: uirilē gerit animā: quæ sublimiū uigorē labefactare co
 net: infanda dictū & execrabilia molēs: uexat interficit: & tamē ut prosternit multos:
 sic a multis uictus pstratusq; discedit. Magna est enim uis hoīs: magna ratio: magnum
 sacramentū. A quo si quis non defecerit: nec fidē suā deuocionēq; prodiderit: hic beatust
 hic deniq; (ut breuiter sinā) similis deo sit necesse ē: Errat enī q̄s hoīem carne metit.
 Nā hoc corpusculū quo induti sumus: hoīs recaptaculū ē. Nā ipse hō neq; tāgū: neq; af
 picū: neq; cōprehēdi pōt: quia later intra hoc qd uidetur. Qui si delicatus ac tener in hac
 uita aliter fuerit q̄ ratio eius exposcit: si uirtute cōtemptra desideris se carnis adpixerit: ca
 det & p̄metur in terrā. Si autē (ut debet) statū suū quē rectū recte sortitus est: & prom
 te cōstanterq; defenderit: si terræ quam calcare ac uincere debet: nō seruerit: uitam me
 rebitur sempiternam.

Operis conclusio ueritatem superari non posse.

Ca. xxi.

h Acc ad te Demerriane interim paucis & obscuris fortasse q̄ decuit: pro rerum
 ac tēporis necessitate perorauī quibus contentus esse debeas. Plura & melio
 ra laturus: si nobis indulgentia cælitus uenerit: tunc & ego ce ad uerā philo
 sophiæ doctrinam & planius & uerius cohortabor. Statui enim quam multa potero
 litteris tradere: q̄ ad uitæ beatæ statū spectēt. Et quidē contra philosophos: quoniā sunt
 ad perturbādā ueritatē p̄uiciosi & graues. Incredibilis est enī uis eloquētiæ & argumen
 tādī differēdiq; subtilitas: quā facile deceperat: quos partim nostris armis: partim uero
 ex ipsorum inter se concertatione sumptis reuincemus: ut apareat eos induxisse potius
 errorem q̄ sustulisse fortasse mireris q; tantū facinus audeā. Patiemur ne igit̄ extingui
 aut opprimi ueritatem: Ego uero libentius uel sub hoc onere defecerim. Nā si. M. Tul
 lius eloquentiæ ipsius unicū exemplar ab indoctis & in eloquentibus quia tamen p̄ ue
 ro nitebant: sæpe superatus est. Cur desperemus ueritatem ipsam cōtra fallacem cap
 tiosamq; facundia: sua ppria uī & claritate ualituram: Illi quidem sese patronos uerita
 tis p̄fiteri solent. Sed quis potest eārē defendere: quā nō didicit: aut illustrare apud ali
 os quā ipse non nouit: Magnū uideor polliceri: sed cælesti opus est munere nobis fa
 cultas ac tēpus ad p̄posita psequēda tribuat. Quod si uita est optanda sapienti: p̄fecto
 nullā aliā ob causam uiuere optauerim: q̄ ut aliquid efficiam: quod uita dignum sit: &
 quod utilitatem legentibus. Et si non ad eloquētiā: quia tenuis in nobis facundia riuus
 est: ad uiuēdū tamen afferat: quod est maxime necessariū. Quo p̄fecto: satis me uixisse
 arbitror & officium hominis implexisse: si labor meus aliquos homines ab erroribus
 liberatos: ad iter cæleste direxerit.